

Verbeelding van de samenleving

4. sociale cohesie, identiteit & participatie

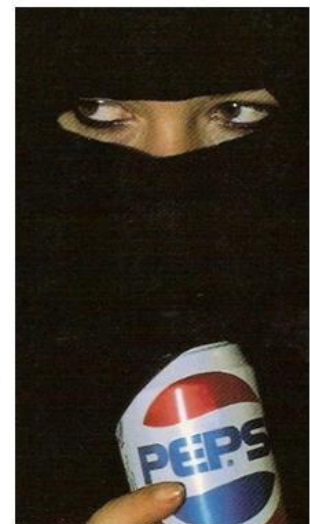
verbeeldingvandesamenleving.wordpress.com

globalisering & het einde van de *Grote Verhalen*

na 'de val van de muur': tijdperk van het neo-liberalisme
de liberaal-democratie als ultieme vorm van menselijke samenleving
Thatcher: *"there is no such thing as society, only individuals"*
de economie dicteert: liberalisering, *"there is no alternative!"*

"De gebeurtenissen waarvan we getuige zijn betreffen niet enkel het einde van de Koude Oorlog of het voorbijgaan van een specifiek tijdperk uit de naoorlogse geschiedenis, maar het einde van de geschiedenis als zodanig: namelijk het eindpunt van de ideologische evolutie van de mensheid en de universalisering van westerse liberale democratie als uiteindelijke vorm van menselijk bestuur."

Francis Fukuyama: *The End of History and the Last Man* (1992)

het einde van de *Grote Verhalen* betekende in zekere zin ook het einde van de politiek rechtse en linkse partijen schoven op naar het midden: de doctrine van de *Derde Weg* gevestigde partijen zien het als hun opdracht om te zorgen voor groei, werk en koopkracht beleid werd steeds minder gebaseerd op ideologie, en steeds meer op cijfers en statistieken

depolitisering: het polder-model & de *Derde Weg*

1982: Wim Kok (FNV) tekent het *Akkoord van Wassenaar*

= begin van het polder-model (overleg tussen 'sociale partners')

1988: "vernieuwing begint met afscheid van de socialistische ideologie"

1989: "er is geen alternatief voor de constellatie die we nu hebben"

1994-2002: Paarse kabinetten (VVD + PvdA + D66, geen CDA) o.l.v. Kok

1995: "Idealisme is noodzaak in de politiek, utopisme een doodzonde"

"Het afschudden van ideologische veren is een bevrijdende ervaring"

de *Derde Weg* = fusie van neo-liberalisme
en sociaal-democratie

deregulering, privatiseringen, marktwerking

Nederland onder Paars:

- economische groei
- lage werkloosheid
- begrotingstekort teruggedrongen

1999-2016: opkomst van het populisme

2002: Pim Fortuyn: de *Puinhopen van Paars*

"ik heb niets tegen polder-model [...] maar ik heb wel heel veel tegen de polder-cultuur; die maakt dat we die discussies niet voeren"

Dijkstal: "ik zit niet in de politiek voor het debat"

Kok: *Enkele feiten & cijfers over het kabinetsbeleid*

na Bolkestijn is de politiek uit Paars verdwenen

de *Derde Weg* nam afstand van 'grote verhalen', ten koste van ideologie, visie, verbeelding

opkomst *Leefbaar Nederland* (1999-2007), *LPF* (2002-2007), *PVV* (2005-), *TON* (2007-2012)

populisme is een stijl van politiek bedrijven is die zich slecht verhoudt tot het *polder-model*

het schuwt abstracties en nuance, maakt gebruik van *one-liners*, speelt in op 'wat er leeft'

het populisme speelt in op gevoelens ('onderbuik') en incidenten ('waan van de dag')

schetst een kloof tussen een politiek correcte, hoogopgeleide elite, en een volkse oppositie

onder Wilders bleek dat er zwevende kiezers vanuit de VVD alsook vanuit de SP kwamen

kenmerken van het populisme

- mobiliseert een miskend ongenoegen over ervaren misstanden
- schuld voor die misstanden ligt bij de ander
- *individual blame*; geen verwijzing naar sociale oorzaken
- *de ander* verschijnt als *vijand* (linkse elite, allochtonen, moslims)
- gewone mensen zijn normale mensen; wie afwijkt is gek, lui, of blind de gewone man bezit ook het gezonde verstand
- *meritocratisch* uitgangspunt: wie hard werkt verdient wat hij verdient hardwerkende Nederlanders betalen voor linkse hobbies / immigratie
- draagt geen concrete oplossingen aan voor geconstateerde problemen
- het politiseert bestaande verhoudingen, en zet zaken zo op scherp
- verbeelding is belangrijk; *framing* en *spin* worden expliciet ingezet (*testosteron-bommen, kopvodden, haatbaarden, kalifaat van de multicult*)

PARTIJ VOOR DE VRIJHEID

Henk & Ingrid representeren de gewone burger, en wantrouwen:

- dat wat van *buiten* komt: niet-geïntegreerden (allochtonen, criminelen)
- dat wat van *boven* komt: overheid, ambtenaren, intellectuelen, linkse media

strijd om de Nederlandse identiteit

globalisering en immigratie hebben geleid tot onzekerheid problemen werden geneutraliseerd en gedepolitiseerd niet links/rechts, maar culturele verschillen staan centraal het regionalisme plaatst zich tegenover het kosmopolitisme 'de gewone man' voelt gebrek aan veiligheid en identiteit

sinds de moorden op Fortuyn en Van Gogh is Nederland verdeeld over het thema *identiteit* populisten doen beroep op *het volk*: "*het Nederlandse volk wil dit niet*"

- *demos* = de burgers van een stadstaat (die dus politiek verbonden zijn)
- *ethnos* = leden van een gemeenschap die taal, zeden, gebruiken en godsdienst delen

de nieuwe '*Hollanditis*' stelt nationale identiteit, eigen tradities en gedeelde waarden centraal '*het volk*' is door het populisme opnieuw uitgevonden met behulp van een dubbele front-linie:

- enerzijds wordt een gecanoniseerde '*wij*' afgezet tegen een uitburgerde '*zij*'
- anderzijds wordt *het volk* gedefinieerd in tegenspraak tot de *intellectuele elite*

critici: *wij/zij*-denken reduceert alle sociale rollen en tot 1 dimensie: eigen ↔ vreemd Máxima stelde in 2007 dat zij niet zoiets als '*dé Nederlandse identiteit*' had gevonden

'met mij gaat het goed, met ons gaat het slecht'

"there is no such thing as society" (Thatcher) lijkt achteraf een toekomst-voorspelling burgers maken zich zorgen over het morele gehalte van onze samenleving: vervaging van normen en waarden, verharding, verruwing en verhuftering

- zinloos geweld, korte lontjes, de *selfie-cultuur*, etc
- graai-cultuur, bonussen, declaraties, Maserati's, etc

- *SiRe* spotjes: "de maatschappij dat ben jij"
- Balkenende: "fatsoen moet je doen"
- Wouter Bos: "we moeten weer durven moraliseren"
- Rutte: "we ergeren ons aan hufferigheid, egoïsme [...] het Dikke-Ik"
- Motivaction: *De grenzeloze generatie en de opmars van de B.V. IK*

"heel, schoon en veilig" is inmiddels onderdeel van veel gemeente-beleid geworden er kwam meer 'blauw op straat' om het gevoel van onveiligheid te beteugelen om de burger te betrekken starten in diverse steden projecten 'stads-etiquette'

'de ander' laat het afweten

in een liberale democratie wordt 'het goede leven' niet van overheids-wege ingevuld er is een hang naar het definiëren van 'onze' beschaving, cultuur en waarden ontstaan 'wij' zijn de mensen die bezorgd of geërgerd zijn dat 'de ander' zich onaangepast gedraagt de eigen identiteit wordt afgezet tegenover 'de ander' die het in moreel opzicht laat afweten beleid om 'de ander' te integreren / beschaven is nodig, maar betutteling uit den boze groeps-identiteiten ontstaan door zich te profileren tegenover andere identiteiten en waarden fragmentatie van waarden leidt tot angst, wantrouwen en behoefte aan controle je moet 'je verantwoordelijkheid nemen' & 'de ander op zijn gedrag aanspreken' onder het mom van burgerschap zijn we dan bezig 'de ander' de maat te nemen

oorzaken van het *cultuur-pessimisme* die genoemd worden:

- ontzuiling, individualisering, consumentisme, calculerende burgers
- onherkenbaarheid van de politiek (depolitisering, polder-model)
- excessen van het neo-liberalisme (bonussen, financiële crisis)
- immigratie (*multi-cul* heeft onze identiteit ondermijnd)
- de media (creëren en spelen in op de waan van de dag)

verheffing, een sociaal-democratisch ideaal

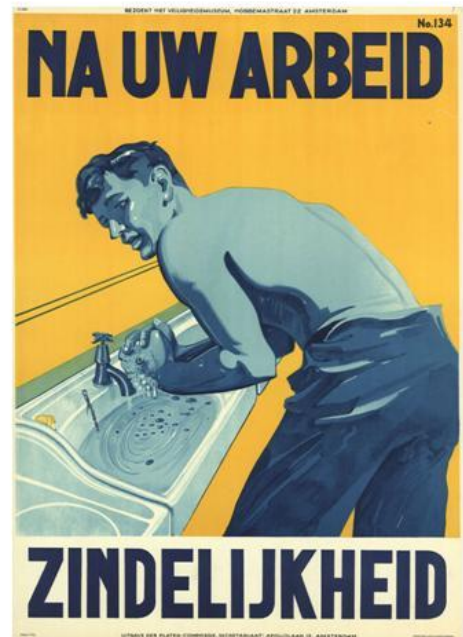

“[...] de massa op te heffen uit de enge gezichtskring van de strijd om het naakte bestaan”

“persoonlijke vorming in een hechte gemeenschap”

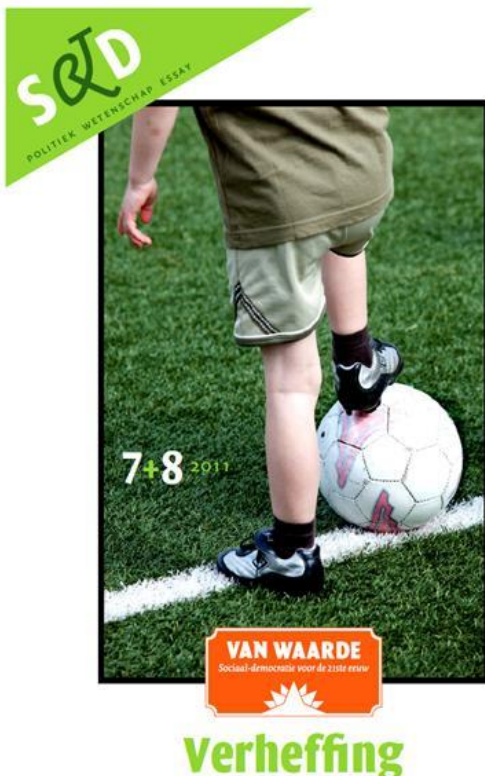
“individuele ontplooiing om de mens uit de massa te redden door de massa leefbaar te maken”

“verheffing en integratie zijn niet alleen de taak van het onderwijs, maar ook van andere overheidsorganisaties en de politiek” (Achmed Marcouch, 2008)

verheffing in de 21^e eeuw

- vanuit begin 20^e eeuw bezien leven we nu in een gerealiseerde utopie: een welvaartsstaat
- toch staan grote groepen ook nu tegenover elkaar; alleen is de strijd nu niet om materiele welvaart, maar om de samenleving als *samen-leving*
- nadenken over *'het goede leven'* was verwaarloost politiek gaat niet alleen over werk en koopkracht

Wiardi Beckman Stichting (2013)

*Van waarde; sociaal-democratie voor de 21^e eeuw
S&D-thema: Verheffing*

Dick Pels: Naar een vrijzinnig paternalisme

*Bas van Stokkom: De noodzaak van verheffing;
mateloosheid en de hegemonie van de 'eigen keuze'- doctrine*

framing van sociale klassen

---

hoofd = verstand / inzicht

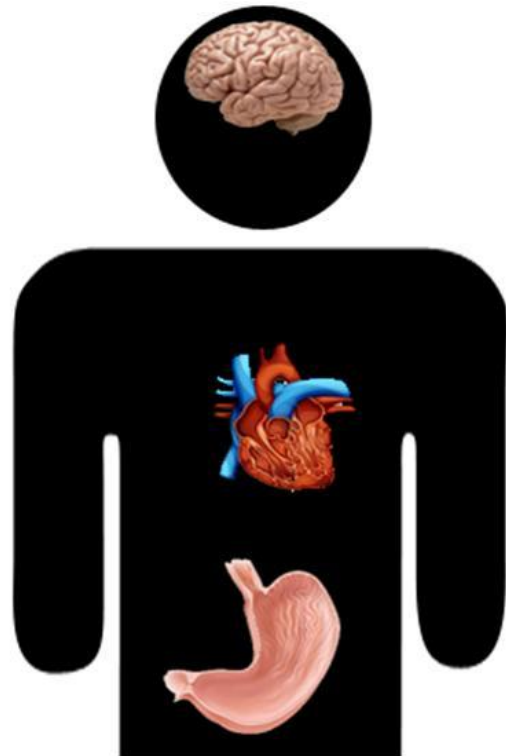
politieke & intellectuele elite

hart = passie / moed / trots / eer

hardwerkende Nederlanders

onderbuik = behoefte / begeerte

plebs / uitkeringstrekkers

verheffing & cultureel kapitaal

---

hoge cultuur	lage cultuur
elite	massa
beschaafd	primitief
verfijnd	ruw / lomp
<u>zelf-ontplooiing</u>	<u>behoefte-bevrediging</u>
echt / authentiek	oppervlakkig / vluchtig
kunst / literatuur	entertainment / lectuur
beheersing	instinctief / impulsief
discipline	gemakzucht / spilzucht
redelijkheid	emotionaliteit
geestelijkheid	lichamelijkheid / uiterlijk vertoon

het draait bij *verheffing* volgens Van Stokkom om *cultureel kapitaal*:

het bevorderen van de overdracht van ideeën, gedrag en moraal op de onderklasse

de vraag is of dat *culturele kapitaal* over te dragen is op de 'lagere klassen'...

te meer omdat *cultureel kapitaal* ontwikkeld wordt met het oog op *distinctie* (!)

Pierre Bourdieu (1939-2002): *Forms of Capital* (1986)

➤ *economisch kapitaal*

de materiele middelen om invloed uit te oefenen

➤ *sociaal kapitaal*

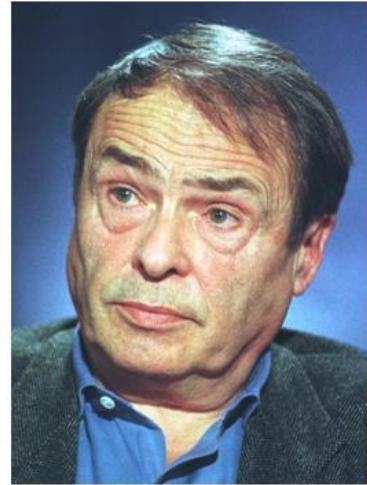
de relaties die mensen in staat stellen invloed uit te oefenen
mensen hebben contacten nodig om zich te ontplooiën,
en te stijgen op de sociale ladder

➤ *cultureel kapitaal*

culturele competenties: kennis, ideeën, waarden, houding, smaak

de 'know-how' van de gebruiken en normen & waarden binnen een (sub)cultuur of klasse
om hogerop te komen is internalisering van de heersende zeden essentieel

cultureel kapitaal is het middel waarmee elites zich onderscheiden van niet-ingewijden

elite & volk - wederzijds wantrouwen

---

er wordt een kloof ervaren tussen staat en burger, elite en volk, hoog- en laag-opgeleid
de burger die zich vertegenwoordigd voelt door populistische partijen ziet 'Den Haag' als zij
"de intellectuele elite heeft geen voeling met het echte leven van de gewone man"

tot aan de jaren '70 was de politiek nog gestructureerd volgens klasse-tegenstellingen
vanaf de jaren '90 is de dominante scheidslijn er een van opleiding geworden
het populisme vertegenwoordigt het *electoraat van lager-opgeleiden* (Joost Zwagerman)
populisme komt voort uit een gevoel van onmacht, het gevoel niets te kiezen hebben

demagogische verbeelding, *one-liners*, simplificaties en belediging provoceren de elite
het daagt de politiek uit om stelling te nemen, partij te kiezen, visie te communiceren
de reactie van de politiek is vooral afwijzend: *"het gepeupel is kortzichtig en irrationeel"*
de aanhang van Wilders wordt afgedaan als een simplistische protest-stem
niet alleen wil het volk andere politici, ook de politiek zou graag een ander volk kiezen

de *framing* van *het volk* door de intellectuele elite lijkt op die van de 19^e en begin 20^e eeuw
Ortega y Gasset voorspelde in *De opstand der horden* een culturele *coup* van de massa-mens

democratie, technocratie en post-politiek

---

de *Derde Weg* heeft zich bevrijd, haar *ideologische veren afgeschud*, in ruil voor pragmatisme een verschuiving naar het politieke midden en een omarming van technocratische politiek deze midden-koers werd gelegitimeerd door een beroep op een *verondersteld draagvlak*

maar een technocratisch bestuur zonder oppositie betekent het einde van de politiek juist door *depolitiseren* van problemen krijgen *politiserende politici* voet aan de grond

- > besturen = beheersen: verschillen relativeren, conflict verzachten, verwachtingen temperen
- > politiek = verbeelden: dramatiseren, stennis maken, conflict uitvergrooten, kiezers winnen

gevestigde partijen hanteren een politieke strategie die de kloof *volk / establishment* uitdiept ratio vs. onderbuik, de parlementaire volzin vs. *Jip-en-Janneke-taal*, nuance vs. simplisme deze strategie van diskwalificatie is gedoemd om te falen: het neemt mensen niet serieus het maakt politiek tot een conflict over vorm (procedures), zonder te spreken over de inhoud
(Jan-Willem Duyvendak)

echte politiek politiseert, stelt bestaande kaders ter discussie, stelt conflict boven consensus
(Jacques Rancière)

Chantal Mouffe: *Agonistics - thinking the world politically*

---

post-politiek = 'einde van de geschiedenis'

ideologie, conflict, en polariteit maakte plaats voor overleg

het 'politieke bedrijf' doet alleen nog aan management / bestuur

burgers verworden zo tot '*politieke consumenten*'

de 'neutraliteit' van de staat heeft de politiek ontdaan van inhoud

agonistisch pluralisme : "no society without antagonism"

technocraten zijn verlichte despoten: '*alles voor het volk, niets door het volk*'

het verdwijnen van *het politieke* uit de politiek is inherent aan het liberalisme

het liberale, op consensus gebaseerde idee van politiek, schaft *het politieke* af

het politieke wordt vervangen door techniek en procedure; gevoel is onwenselijk

gevoel wordt verbannen naar de onderbuik, een freudiaans emotioneel onderbewustzijn

maar mensen hebben politiek nodig ter identificatie; niet rationeel, maar emotioneel

etnische, religieuze en nationalistische thema's zijn geworteld in de emotie

het populisme is een '*return of the repressed*', maar ook de stem van *onderdrukte emoties*

volgens Mouffe is er een nieuwe politiek van polarisatie nodig: de kiezer moet kunnen kiezen

SCP: *Meer democratie, minder politiek?* (2015)

- Nederlanders zijn positief over de democratie, maar niet over de politiek ('het establishment' / 'pluche')
- 93% noemt democratie de beste regeervorm die er is, maar de uitvoering laat te wensen over (expertocratie)
- politici luisteren niet naar het volk en gewone burgers hebben weinig te zeggen
- meer dan 50% van de Nederlanders wil meer inspraak, bijv. via referenda
- Nederlanders willen meer inspraak-mogelijkheden, maar niet per se meer inspreken ... het gaat meer om het idee dat ze invloed hebben
- naar andere manieren om politiek responsiever te maken (bijv. door loting) moet verder onderzoek worden gedaan
"het wordt tijd om de kiezers te vragen wat voor alternatief ze zélf eigenlijk in gedachten hebben"

Meer democratie, minder politiek?

Een studie van de publieke opinie in Nederland

Van Reybrouck: *Pleidooi voor populisme* (2008)

---

meritocratisering van de samenleving heeft geleid tot een *diploma-democratie*

effect: een groeiende cultuur-kloof tussen laag- en hoog-geschoolden
de *diploma-democratie* is de voorbode van de *post-democratie*

de *haagse elite* is voor 80% hoog-opgeleid tegen 25% van de bevolking
bij de '*hard-werkende Nederlander*' groeit de wrok van miskenning
een groeiende groep stemt niet, of stemt PVV als blijk van onvrede
populisme is een reactie van het volk op de *diploma-democratie*

zwevende kiezers gaan van de VVD alsook van de SP naar de PVV
paradoxaal genoeg pleit de PVV voor meritocratische waarden
tegelijk komt de partij op voor een groep die zich geminacht weet
meritocratie huldigt eigen verantwoordelijkheid, populisme legt de schuld bij de *ander*
populisme kenmerkt zich door de anti-elitaire inslag en verzet tegen het establishment

van Reybrouck's *Pleidooi voor populisme* houdt in:

populisme is niet het tegenovergestelde van democratie, is geen democratisch gevaar
het toont de wil tot politieke betrokkenheid bij de organisatie van de democratie

Van Reybrouck: *Tegen verkiezingen* (2013)

---

politiek leidt aan *democratisch vermoeidheidssyndroom*: “verkiezing wordt verzieking”

- lage verkiezingsopkomst & populistische protest-stemmen
- permanente verkiezingskoorts door opiniepeilingen
- kabinetsformaties duren langer, kabinetten sneuvelen vaker
- sociale en massa-media ondermijnen lange-termijn visie
- burgers wantrouwen politici, en andersom

“Misschien moet de regering het volk ontbinden,
en een ander volk kiezen?” (Peter Mertens, België)

“In het populistisch stemgedrag van burgers gebeurt iets zeer belangrijks: het wijst op het verlangen naar betrokkenheid van de laagopgeleide klasse bij de samenleving” (Reybrouck)

“Opiniepeilingen meten wat het publiek denkt als het niet denkt; een deliberatieve peiling meet wat het publiek zou denken als het de kans kreeg om na te denken” (James Fishkin)

als men betrokken wordt in het democratisch proces voelt men zich verantwoordelijk
bij *deliberatieve democratie* speelt participatie in het democratisch proces een grote rol

loting & deliberatie versus representatie

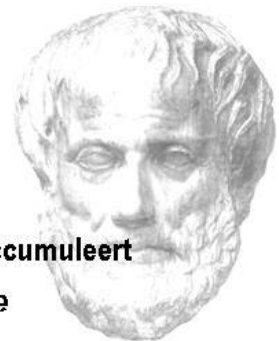
- 5^e & 4^e eeuw voor Chr. Athene: loting
- Renaissance, stadsstaten in Italië en in Spanje: loting

“een kenmerk van democratie is vrijheid, en vrijheid betekent
afwisselend regeren en geregeerd worden” (Aristoteles)

meritocratie → *aristocratie*: economisch, sociaal en cultureel kapitaal accumuleert
macht blijft geconcentreerd, dus democratie verwordt tot *multiple choice*

“Loting is de beste manier om te vermijden dat alleen wie
geld, diploma's of connecties heeft, mag spreken” (Reybrouck)

- waar meer expertise (technocratie) nodig is, is verkiezing belangrijker
  - waar het om de leefwereld gaat is inspraak belangrijker, en dus loting
- representatieve democratie is een conservatieve reflex op de revoluties
Founding Father James Madison: “wij willen geen democratie”

algemeen stemrecht is geen remedie tegen het aristocratische karakter van representatie:
in de politiek is meer dan 80% universitair geschoold, onder de bevolking minder dan 20%

politieke participatie & burger-initiatief

- *deliberatieve democratie* = publieke besluitvorming binnen representatieve democratie burgers worden betrokken in een collectief proces waarbij argumentatie centraal staat betrokkenheid op het algemeen belang en gelijke inspraak zijn belangrijke voorwaarden voor de deliberatie gelden er duidelijke protocollen en richtlijnen voor debat de G1000 is een burger-top ontstaan vanuit een burger-initiatief (o.a. Van Reybrouck)

communitarisme, sociaal kapitaal & strong democracy

---

het *communitarianisme* benadrukt het belang van de relatie tussen individu en gemeenschap het kent progressieve en conservatieve varianten; alle zijn een kritiek op *negatieve vrijheid*

Robert Putnam (1941): *Bowling alone: America's declining social capital* (1995)

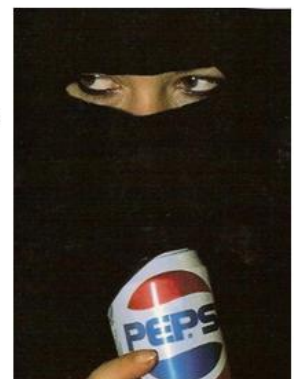
sinds de jaren '50 heeft het individualisme de Amerikaanse samenleving sociaal verarmd de *retraite* van de burger uit de publieke sfeer heeft geleid tot erosie van *sociaal kapitaal* gevolg: wantrouwen, angst voor criminaliteit, lage verkiezingsopkomst

Benjamin Barber (1939) bekritiseert het liberale conservatisme in de V.S. democratie wordt bewerkstelligd door gezamenlijke inzet van onderaf de elite ziet burgerschap als '*individu met private belangen*' ... maar: de mens is een sociaal-politiek wezen, actief lid van een gemeenschap

Jihad vs. McWorld (1995) schetst hoe de democratie ondermijnt wordt:

- > het geglobaliseerde kapitalisme is niet geworteld in gemeenschappen
- > als reactie op de desintegratie van gemeenschappen ontstaan reactionaire stromingen

strong democracy is meer dan representatie door partijen: de burger moet actief betrokken zijn

participatie-samenleving en doe-democratie

kentering in de mentaliteit van burgers:

- controle over het eigen leven en de eigen omgeving
- weerstand tegen liberale globalisering en bureaucratie

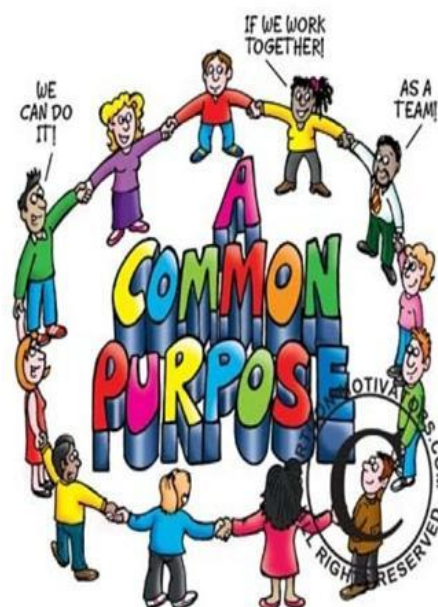
men zoekt nieuwe vormen van sociale betrokkenheid
kleinschaligheid, nabijheid, vertrouwdheid, gemeenschap
individuele rechten maken plaats voor gedeelde zorg,
materiële welvaart voor het ideële en communautaire

participatie-samenleving en doe-democratie :

reflecteren communautaire waarden en zelf-organisatie
het private en individuele maakt plaats voor het publieke

efficiency & rendement hebben geleid tot vervreemding
de 'menselijke maat' moet weer terug in de samenleving

dus: waarden boven calculatie, vertrouwen boven competitie, kwaliteit boven kwantiteit

<i>gepercipieerde tendens</i>	<i>nieuwe ideaal</i>
machteloosheid / cynisme	<i>empowerment</i> / eigen kracht
vervreemding	<i>ownership</i>
individualisme / anomie	<i>community building</i>
particulier belang (winst)	algemeen belang
concurrentie	cooperatisme
schaalvergroting	kleinschaligheid
(inter- of trans-)nationaal	lokaal / regionaal / nabijheid / vertrouwd
afhankelijkheid (van overheid)	autonomie / <i>do-it-yourself</i> (door burgers)
abstract / planmatig / beleid	concreet / praktisch / ingebed
mechanisch / institutioneel / controle	organisch / zelf-organisatie
top-down / verticaal / hiërarchisch	bottom-up / horizontaal / platte organisatie
representatieve democratie	directe / deliberatieve democratie

vragen:

---

moeten rechten van individuen en minderheden centraal staan in een democratie?
of moet er gefocust worden op sociale cohesie, integratie en gemeenschapszin?

heeft de overheid een faciliterende rol in de participatie-samenleving?
of is het de verantwoordelijkheid van burgers en markt-partijen?

is de huidige vorm van onze representatieve democratie representatief genoeg?
of zijn er fundamentele hervormingen van onze democratie nodig?

is het populisme een uiting van een legitieme eis voor meer (directe) democratie?
of vormt het een bedreiging voor de democratie en haar instituties?